

PSALMENVESPERS, MARTINIKERK (Nieuwe Cyclus 2017)
Reflecties Psalm 6: "S.O.S.—Save Our Souls ..."

Lezingen uit de bijbel: (1) Psalm 6; (2) Paulus, Brief aan de Kolossenzen 3:1-4.

In aansluiting op de reflecties zingen wij Psalm 73:8 en 9.

Psalm 6 is een existentiële psalm, d.w.z. een psalm die ons raakt in ons bestaan, de manier waarop wij het leven ervaren. De psalmist zit er helemaal doorheen, hij is doodsbang, kwijnt weg, vreest voor zijn leven, is oververmoeid, lijdt aan slapeloosheid, is benauwd—hij ervaart niet meer de breedte van het leven, maar wordt volledig beperkt; erger nog, in dat alles voelt hij zich van God verlaten; dat klinkt misschien voor de seculiere mens niet zo erg, totdat je beseft dat de naam HEER, die acht keer valt in deze Psalm, aan het begin en aan het einde,—toddát je beseft dat de naam HEER, in het Hebreeuws YAH-WEH, betekent: "Ik-ben-die-ik-ben"; de psalmist voelt zich verlaten door "Ik-ben-die-ik-ben", hij voelt zich verlaten van de enige die werkelijk is, de enige garantie van bestaan.

Wat de psalmist in zijn uiterst existentiële psalm neerschrijft, doet mij denken aan wat ik een keer ervaarde als klein jongetje, ik was denk ik vijf of zes. Ik moest in de donkere avond mijn fiets nog achter in de schuur zetten, en mijn ouders woonden in een huis met een hele lange, diepe tuin, met een aantal hoge bomen in een perk achterin; onze fietsen moesten door de gang, we hadden geen achterom, en de schuur stond bijna achterin de lange diepe donkere tuin; ik was het huis door met mijn fiets, liep de tuin in, en verwijderde me uit de veilige lichtglans van het huis, de donkere tuin in, in de richting van de schuur, en plotseling voelde ik in die overgang van licht naar donker, de aanzuigende werking van de duisternis achterin de tuin; alsof de lange tentakels van een inktzwarte octopus me langzaam de duisternis insleurden—heel vaak heb ik als kind nog van deze ervaring gedroomd, of was het andersom dat je de oervorm van een ervaring van geborgenheid en verlatenheid in je dromen plotseling tegenkomt in de werkelijkheid?

Wel, u was in uw jeugd ongetwijfeld veel dapperder dan ik, maar hieraan moest ik denken toen ik Psalm 6 las. De psalmist ziet zijn vijanden, waaronder de alles verlamme macht van ziekte naderen, en voelt dat zijn leven weggesleept wordt in de richting van de Sje-ol, het dodenrijk; en het is alsof naarmate deze donkere machten hem naderen dat God zich evenredig van hem verwijdert; en daarom schreeuwt hij, als in een boze droom, in vers 5: "Keer terug, HEER, red mijn ziel"; "U-die-bent-die-U bent, U-de-zijnde, U-de-grond-van-het-bestaan, keer terug tot mij; SOS: red mijn ziel." En God keert inderdaad terug tot hem, en het gevolg van Gods omkering is, dat nu de donkere machten om moeten keren, zoals beschreven in het laatste vers, vers 11: "Beschaamd en doodsbang keren mijn vijanden om"; in het Hebreeuws waarin deze Psalm geschreven is, wordt hetzelfde werkwoord gebruik: het SJ-U-W, het omkeren van God leidt tot het SJ-U-W van de donkere machten, en zo hervindt onze psalmist de grond van zijn bestaan; een tijdloze, existentiële psalm, die zonder twijfel ook resoneert met ons moderne bestaan.

Één ding is echter opvallend, en daar wil ik verder op reflecteren, en dat is, dat alles zich voor deze Psalmist afspeelt op het schaakbord van dit leven, binnen de dimensies van het speelveld van onze zichtbare wereld; hij zendt zijn SOS uit, "Keer terug, U-die-bent-die-U-bent, red mijn ziel", maar wenst alleen een SOS die hem redt ván de dood. En in zijn schaakspel met God, de grond van het bordspel, treed hij in onderhandeling met God, in de verzen 5-6, die in vet afgedrukt zijn in het programmaboekje:

5. Keer terug, U-die-bent-die-U-bent, **red mijn ziel, toon mij uw trouw en red mij.**

6. **Want doden noemen uw naam niet meer! Wie in het dodenrijk kan u nog loven?**

Wat de psalmist laat zien, nog levend in de gedachtewereld van oud-Israël, is dat hij alleen gelooft in een bestaan vóór de dood; als God hem redt in dit leven, heeft God er iemand bij die God prijst; als hij, de Psalmist, echter wordt meegesleurd naar de Sje-ol, het dodenrijk, zal zijn lofprijzing van God voor altijd verstommen, want met de dood komt het leven ten einde. Vandaar dat hij alles op alles zet op het bordspel van dit leven—uiteindelijk heel modern; alleen als we de dag plukken, leven we. Nog niet was bij de psalmist van Psalm 6 het inzicht gerijpt dat we wel in andere Psalmen vinden, in Psalm 73 bijv., dat God, als Hij-die-is-die-Hij-is werkelijk altijd bij ons is, ook door de dood heen: “Nu blijf ik bij U voor altijd”, zo zingt de psalmist van Psalm 73; ook als we de donkerte in lijken getrokken te worden; omdat er een weg is dóór de donkerte en dóór de dood heen; omdat God alles in zijn hand houdt, en ons in liefde houdt omvatten.

De psalmist van Psalm 6 echter ziet alleen maar het schaakbord van dit leven. En leeft nog buiten de lichtkring van het goede nieuws. Waar hij bidt: “Keer terug, U-die-bent-die-U-bent”, zegt het goede nieuws, zegt het evangelie: God keert niet slechts terug op zijn schreden, God zelf is zelfs vanuit zijn allesomvattende dimensies binnen de drie dimensies van ons bestaan gekomen; hij is zelf gekomen, God is, in de figuur van Christus, afgedaald in zijn eigen Godverlatenheid; deze God is bij uitstek de God voor moderne atheïsten¹; het is een halve wáárheid dat God is dood gegaan; de héle waarheid is dat God, door zichzelf te verliezen, zichzelf heeft herwonnen; God is zelfs “nedergedaald ter helle”, om te proclameren dat er géén einde is aan zijn bestaan, er geen einde is aan zijn liefde (1 Petrus 3:18-22, 4:6); hij is de grond, de vrede, de rust van alles. Onze zielen worden gered door de dood heen.

“Maar bestaat dat wel, de ziel?”, zo vragen velen zich af. “S.O.S.—Save Our Soules”, maar hebben we wel een “soul”? We leven in boeiende tijden, en heel kort wil ik dat illustreren aan de hand van drie boekomslagen die in het programmaboekje zijn afgebeeld. Allereerst, de vraag of de ziel bestaat is nog steeds springlevend; in het boek “Neuroscience and the Soul”, “Neurowetenschappen en de Ziel”, dat deze maand is uitgekomen, buigen voor- en tegenstanders van de ziel zich over deze vraag; het is dus geen uitgemaakte zaak dat de ziel niet bestaat; het is te vroeg om afscheid te nemen van het bestaan van de ziel. Ook al beweert het tweede boek, van Dick Swaab, het tegendeel.

Volgens Swaab “zijn” wij ons brein; in wie wij zijn, worden wij—volgens hem—volledig bepaald door de chemie van ons brein; dat wij van onze geliefden houden, komt door de stofjes in onze hersenen. Het grote probleem van deze gedachtegang is dat alles wordt gereduceerd tot chemie, tot materie, terwijl niemand zijn of haar liefde voor iemand zo ervaart, als een chemische aangelegenheid; liefde gaat boven chemie uit.

Het derde boek spreekt Swaab dan ook tegen: Pim van Lommel heeft als arts situaties meegemaakt, bij bijna-dood ervaringen, die hem ervan overtuigen dat de mens voortleeft na zijn dood, hij noemt dat “eindeloos bewustzijn”; de ziel leeft voort ook als het lichaam niet meer functioneert. En een christen-neuroloog die ik raadpleegde, bevestigde deze denkwijze: ook de moderne wetenschap kan de ziel in ieder geval niet ontkennen, zo zei hij; we kunnen wel activiteit in de hersenen meten en zien waar, in welke gebieden van

de hersenen, er activiteit is; maar nog nooit hebben we een gedachte zien ontstaan; het onderscheid tussen stoffelijk en on-stoffelijk is nog steeds van toepassing: gedachten zijn nog steeds onstoffelijk; en bij de dood zijn ze weg uit de hersenen, aldus deze neuroloog die het bestaan van de ziel nog steeds geloofwaardig vindt.

Ik denk hierbij ook aan de intuïtie die we hebben als een door ons geliefd mens overlijdt; de afgelopen weken ontmoette ik een vader wiens zoon van 45 overleden was, en toen ik de dichtregel van J.C. Bloem citeerde “hoe zeer veel stiller dood dan slapen is”, zie hij tegen me, hoewel hij redelijk agnostisch is: “je kunt je niet voorstellen dat die individualiteit van mijn zoon nu weg is.” En ik denk dat het goed is dat we dicht bij onze ingeschapen intuïtie blijven en daarop durven te vertrouwen: ons bestaan wortelt uiteindelijk in God zelf.

En dat is nog steeds de grote kracht, zo meen ik, van de denkwijze van zowel de filosoof Plato als van Paulus, en ik heb hun gedachten hiervoor proberen samen te vatten in een tekening, opgenomen in het programmaboekje, een tekening die zich ontvouwt in vijf stappen: 1) allereerst, er is inderdaad reden om te onderscheiden tussen stoffelijke en onstoffelijke, ideële dingen, kortom, tussen lichaam en ziel; 2) zodra we echter spreken over de ziel, over het zieleleven, kunnen we in een tweede stap die ziel onderscheiden tussen a) dat wat leiding geeft aan onze ziel (de geest, het verstand), en b) de rest van de ziel: al onze strijdige emoties, die vragen om leiding, die vragen om richting. Als wij echter geen geest hebben, dreigt het gevaar dat in de derde stap geschetst wordt: onze geest verdampt als hij geen oriëntatie, als hij geen ankerpunt heeft buiten zichzelf, en wij worden overgelaten aan onze emoties, die ons lichaam tot een louter psychisch lichaam maken. Alleen als onze ziel vastgehaakt wordt aan de boei van de geest-bij-uitstek, aan de Geest van God, zo zien we in de vierde stap, zijn wij een volledig mens, bestaande uit geest, ziel en lichaam, en vormen we, en leven we als een eenheid. En, zo voegt Paulus toe, in een laatste stap, weten wij ons ook geborgen in God: “uw leven,” zegt Paulus ook tot ons in de 21^e eeuw, “uw leven ligt met Christus verborgen in God”. Zo ondergaan we, zegt Paulus, een geleidelijke verandering, een geleidelijke metamorfose (vgl. Rom 12:2; 2 Kor 3:18);ⁱⁱ als het bestaan van een vlinder, die begon als een rups, met al zijn borstpoten en buikpoten en naschuiers gebonden aan deze aarde, totdat hij, door de cocon van de dood heen, als vlinder wegvliegt, in andere, hogere, vrijere dimensies; geen wonder dat het Griekse woord voor vlinder “psyche” is: “vlinder” en “ziel” zijn in het Grieks dezelfde woorden. In de taal, en in de diepere betekenis van het evangelie: Christus is onze ziel zo nabijgekomen als maar denkbaar; hij is de beminde van gene zijde die ons in de nacht van dit leven ontmoet—God bij wie wij altijd mogen verblijven:

“Gij hebt mijn ziel, die arme, kranke,
voorgoed genezen van de nacht.
Gij kuste met uw gouden mond,
o zon, mijn ziel gezond.” (NLB 908:5)ⁱⁱⁱ

—Amen.

+++

GEBEDEN:

- HEER, onze God, U-die-Bent-die-U-bent; wij danken u voor de wonderlijkheid, voor de diepzinnigheid, voor de schoonheid van het bestaan, van ons bestaan; wij danken u voor uw geestkracht, die ons inspireert, in de kunst, in de muziek, in het laboratorium, in de godsdienst, die dienst is aan u en aan onze naaste als geschapen in uw beeld.
- HEER, onze God, U-die-tot-ons-kwam en ons niet verlaat, maar deelt in onze verlatenheid, wij bidden u voor allen die zich herkennen in de psalmist van Psalm 6 en vrezen voor de tentakels van de inktzwarte octopus die hen wegsleuren naar het duister, het duister van verdriet, machteloosheid en verslaving; maakt u zich bekend aan ons als U-die-bent-die-U-bent en ons immer nabij blijft.
- HEER, onze God, U-die-dwars-door-verlatenheid-en-dood bent heengegaan, wij bidden u voor allen die worstelen in hun psyche, voor allen die psychisch lijden; wilt u hun geven dat ze horen, dat ze weten, dat ze vertrouwen dat wij niet samenvallen met onze psyche, maar omvallen worden door uw Geest, die ons rust geeft; die ons in liefde houdt omvallen, dat wij niet afhankelijk hoeven te zijn van onze gevoelens, maar dat we ons mogen toevertrouwen aan U de grond van ons bestaan, U die ons in liefde omvangt en onze vlindervleugels wil dragen op uw geest.
- HEER, onze God, deze zondag bidden wij u ook voor alle getroffen en van de orkanen in het Caribisch kustgebied, en die zich in hun bestaan bedreigd weten—wilt u hulpverleners bemoedigen en inspireren, en mensen verenigen boven staatsgrenzen uit als de stormen ons eraan herinneren dat wij allen mensen zijn.—AMEN.

ⁱ Cf. G.K. Chesterton, *Orthodoxie*: “... maar laat de atheïsten zelf een god uitkiezen. Ze zullen slechts één godheid vinden, die ooit hun verlatenheid kon uitdrukken; slechts één religie waarin God een moment lang zelf een atheïst scheen” (Kampen: Kok, 2001; ook geciteerd in Tomás Halík, *Ik wil dat jij bent: over de God van liefde*, Utrecht: Boekencentrum, 2017).

ⁱⁱ Voor de herontdekking van het nut van de categorie “ziel” in de bestudering van het Nieuwe Testament, zie François Bovon, “The Soul’s Comeback: Immortality and Resurrection in Early Christianity”, *Harvard Theological Review* 103 (2010) 387-406.

ⁱⁱⁱ Gedicht “Ich will dich lieben, meine Stärke” van Johann Scheffler (Angelus Silesius), gepubliceerd in zijn gedichtenbundel *Heilige Seelen-Lust oder geistliche Hirten-Lieder der in ihren Jesum verliebten Psyche* (1657). Vgl. het verhaal van Cupido & Psyche, in Apuleius’s *Metamorfozen* (4.28-6.24), een allegorisch verhaal over God en de ziel (zie E.J. Kenney, *Apuleius: Cupid & Psyche*, CUP 1990, pp. 12-28), en de bewerking ervan in C.S. Lewis, *Till We Have Faces*, in samenhang met zijn *The Allegory of Love* en *The Four Loves*.